

de culturele modellering van de seksuele voorlichting: een venster op het seksueel taboe

Lieven Vandekerckhove

Eerder publiceerden we in dit tijdschrift een studie over de maatschappelijke conditionering van het wetenschappelijk seksonderzoek (Vandekerckhove, 1981). Eigenlijk vormde de studie van de seksresearch niet méér dan een ingang tot een ruimere problematiek. Bedoeling was om via deze ingang zicht te krijgen op de voorwaarden die onze westerse samenleving stelt om de seksualiteit tot voorwerp van communicatie te nemen. Niet de seksresearch *als zodanig* interesseerde ons dus, maar de maatschappelijke conditionering ervan als *indicator* van de maatschappelijke tolerantie van seksuele communicatie in het algemeen (d.i. communicatie die de seksualiteit tot voorwerp heeft).

In voornoemde studie zijn we tot het besluit gekomen dat de menselijke seksualiteit naar de dominante normen van de westerse cultuur het voorwerp van (instrumentele) communicatie kan zijn voor zover zulke communicatie in een wel omschreven zin 'afstandelijk' kan geschieden: de seksualiteit kan naar deze normen niet ter sprake komen als een subjectieve eigenaardig te beleven lichamelijke ervaring. In die zin wordt de ad-hoc gratificerende betekenis van de seksuele activiteit als het ware "op afstand" gehouden. In zoverre wordt de seksualiteit dus "losgemaakt" van degenen die ze op die wijze tot voorwerp van bespreking nemen: ze wordt geobjectiveerd. Maar anderzijds kan zulke objectieve benadering dan ook weer niet volledig consequent gebeuren omdat een objectieve verkenning van het seksuele handelen onder meer ook een dissociatie vordert van de cognitieve en de morele betekenisgeving van het voorwerp van bespreking; en dit blijkt slechts mogelijk te zijn voor zover de instrumentele bespreking het ideologisch, dit is dus het wegens zijn morele functie geïnstitutionaliseerd seksualiteitsconcept, niet tegenspreekt.

In voorliggende studie analyseren we de maatschappelijke normering van een andere vorm van seksuele communicatie, de zogenaamde 'seksuele voorlichting'. Zoals iedere vorm van seksuele communicatie ontsnapt ook de 'seksuele voorlichting' niet aan de bivalente maatschappelijke normering die we zojuist op summier wijze schetsten. We zullen daarom op de eerste plaats nagaan hoe deze normering mede de populaire 'seksuele voorlichting' bepaalt. Maar de klemtoon in voorliggende publicatie ligt niet nog eens op de beschrijving van de *aard* van deze normering. Wat ons hier in eerste instantie interesseert, is niet meer de vraag waaruit de maatschappelijke normering van de seksuele communicatie bestaat, maar de vraag hoe deze normering daadwerkelijk functioneert. Hoewel we op die manier dus een stap verder zetten in de analyse van de seksuele communicatie, zullen we onze studie ook deze keer strikt houden op het niveau van de beschrijving. De vraag die we stellen aan het begin van deze studie is niet: welke functies de maatschappelijke normering van de seksuele communicatie vervult in onze samenleving, maar: hoe de institutionalisering van deze normering gespreid ligt in onze samenleving.

DE SPANNING TUSSEN OBJECTIVITEIT EN IDEOLOGISCHE ORTHODOXIE

Is de seksuele voorlichting maatschappelijk gelegitimeerd, dan is dat omdat zij, gezien haar cognitieve finaliteit, net zoals het wetenschappelijk seksonderzoek een vorm van *instrumentele* communicatie is. Aan zulke communicatie kan namelijk principieel slechts worden deelgenomen *mits afstand wordt gedaan van de motivering tot cathectische betekenisgeving*, i.c. de motivatie om de communicatie te beschouwen als een gelegenheid tot directe, dus in de communicatiesituatie zelf te ervaren bevrediging, van welke aard die ook weze. De populaire seksuele voorlichting heeft dus met het wetenschappelijk seksonderzoek gemeenschappelijk dat de seksualiteit er objectief in ter sprake komt, althans in die zin dat alleen cognitieve en geen cathectische belangen zulke communicatie bepalen. De vraag die immers in de beide communicatiecontexten aan de orde is, is niet : wat valt er te beleven, hic et nunc ? maar : wat valt er te weten ? Niet als subjectieve en in de communicatiecontext zelf te ervaren belevenis is de seksualiteit aan de orde, maar als "gegeven" komt zij ter sprake : *geobjectiveerd*.

Deze objectivering vereist nu o.m. dat de taal zelf waarin de communicatie geschiedt van elke mogelijke seksueel-expressieve connotatie gevrijwaard is. Deze taal dient daarom de communicatie onmiddellijk (in de letterlijke zin : middels niets anders dan haar eigen effect) affectief te neutraliseren. In die zin betekent "objectief" over seks spreken : de seksualiteit in een *instrumentele*, dus *affectief neutrale taal* ter sprake brengen. om die reden staat ook voor de niet-wetenschappelijke instrumentele seksuele communicatie, i.c. de seksuele voorlichting, het wetenschappelijk vocabularium altijd model.

Men houde dus goed voor ogen hoe de rationaliteiten liggen : wordt voor de seksuele voorlichting idealiter een "technische" taal gebruikt, dan is dat *niet* omdat zo zeer op de "technische" aspecten van de seksualiteit wordt ingegaan, maar omdat zulke taal het betoog maximaal instrumentaliseert ; of negatief uitgedrukt : de technische of wetenschappelijke taal wordt bij voorkeur gebruikt omdat ze de communicatie maximaal van expressieve "ontsporingen" vrijwaart. Wel te verstaan, dat de seksualiteit overwegend in haar "technische" aspecten ter sprake komt in de voorlichting is juist, maar dat is – net zoals de voorkeur voor een technisch taalgebruik – zélf een gevolg van de instrumentalisering van de communicatie. Niet alleen wordt de communicatie zélf gericht op een doel dat buiten de communicatiecontext gelegen is (de overdracht van seksuele kennis), op zijn beurt komt ook het voorwerp van communicatie slechts in zijn instrumentele aspecten ter sprake : omdat in de voorlichtingssituatie alleen de cognitieve belangstelling gevorderd wordt, kan er ook maar iets ter sprake komen dat "te kennen valt". Welnu, wat is er van de seksualiteit zo voor de hand liggend "te kennen" als haar instrumentele functie, d.i. haar voortplantingsfunctie ? Het is dan ook niet verwonderlijk dat, spijs het feit dat het procreatief handelen duidelijk maar een fractie vertegenwoordigt van de totaliteit van het seksueel handelen, de voorlichting grosso modo neerkomt op een uiteenzetting – hoe primair of hoe grondig ook – van de anatomie van de voortplantingsorganen en/of de fysiologie van het voortplantingsproces, het antwoord dus op de vraag "vanwaar komen de kinderen ?". Nogmaals, de seksuele voorlichting is een maatschappelijke gelegitimeerde vorm van seksuele communicatie omdat en voorzover zij de participanten niet met elkaars eigen seksueel gratificatiestreven confronteert, noch daar op enige wijze naar refereert.

In de inleiding hierboven schreven we dat de studie van de seksresearch ons deed besluiten dat de objectivering van de seksualiteit wel een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde is opdat de seksuele communicatie maatschappelijk mogelijk zou zijn. Er is daarnaast ook het criterium van de ideologische orthodoxie en het is dus ook weer de vraag hoe dit in de seksuele voorlichting als standaard opereert.

In de inleiding ook brachten we de spanning in herinnering die bestaat tussen deze twee elementen van de maatschappelijke conditionering van de seksuele communicatie : de maatschappelijk vereiste affectieve neutraliteit is slechts mogelijk binnen het raam van een *instrumentele* communicatie maar deze laatste impliceert dan weer een morele neutraliteit die niet verzoenbaar is met de vereiste van een ideologische orthodoxie. We hebben gezien (Vandekerckhove, 1981) hoe deze conflicterende verwachtingen de contouren van de seksresearch bepalen en we zullen nu zien hoe zij op volledig parallelle wijze inhoud en vormgeving van de seksuele voorlichting normeren.

De seksuele voorlichting dient een "objectief" gesprek te zijn over de menselijke seksualiteit omdat dit gesprek "gezuiverd" moet zijn van elke expressieve symboliek. Maar objectiviteit heeft als correlaat van de subordinatie der cathectische belangen, ook de subordinatie der groepsintegratieve belangen. Dit tweede facet van de objectiviteit impliceert dat de voorlichting ook van iedere morele symboliek "gezuiverd" dient te zijn. Een probleem is evenwel dat het praktisch onmogelijk is de diverse functies die de taal vervult, van elkaar los te koppelen. Zelden vervult de taal exclusief een instrumentele functie. Of toegepast op ons domein : men kan ternauwernood een seksuele term uitspreken zonder meteen ook een morele connotatie op te roepen. De "objectieve" communicatie die plaatsgrijpt in het wetenschappelijk seksonderzoek is dan ook maar mogelijk omdat in de westerse linguïstische systemen voor intern-wetenschappelijk gebruik een instrumenteel vocabularium werd *ingeplant*. In het wetenschappelijk betoog wordt het seksuele in zekere zin indirect ter sprake gebracht, in die zin namelijk dat dit gebeurt middels symbolen die vreemd zijn, letterlijk : aan een vreemde cultuur ontleend zijn. Dit impliceert dat dit vocabularium van geen enkele groep uit geen enkele westerse samenleving de morele connotaties draagt, en de ont koppeling van zijn morele en zijn cognitieve symboliek is des te radicaler omdat dit vocabularium ontleend is aan, of zijn ethimologische wortels heeft in een zogenaamd "dode" taal, d.i. een taal die geen moedertaalsprekers meer heeft. Maar is het juist daarom niet in strijd met de norm der ideologische orthodoxie, ook al is dan anderzijds dit technisch jargon omwille van zijn *expressieve* neutraliteit ook voor de buiten-wetenschappelijke communicatie, i.c. de voorlichting, het meest aangewezen instrument ?

De morele neutraliteit van de wetenschappelijke terminologie waarmee ook in de voorlichting over de seksualiteit gesproken wordt, is ideologisch acceptabel omdat en voor zover deze terminologie een object aanduidt dat moreel indifferent is, met name de seksualiteit in haar somatische aspecten, los van ieder motivationeel aspect. We stelden daarnet dat de formele instrumentalisering van de voorlichting in hoge mate de inhoud van deze voorlichting bepaalt. Wat via de voorlichting "geleerd" wordt, is : waarin de seksen anatomisch van elkaar verschillen, hoe de bevruchting plaatsgrijpt, hoe de foetus gevoed wordt en zich ontwikkelt, hoe de geboorte verloopt, enzovoort, enzovoort.

Welnu, dat zijn stuk voor stuk data of processen die op zich geen *handelingen* constitueren en daarom moreel niet te catalogeren zijn. Men kan bijvoorbeeld best ronduit over de "penis" spreken, zelfs over wat met de penis gebeurt tijdens de seksuele activiteit, zonder dat men ideologisch relevante dingen zegt. Maar zodra er niet langer gesproken wordt over wat met de penis gebeurt, doch over wat *men* met de penis *doet* — dit is : zodra er over het seksueel *handelen* gesproken wordt — wordt er over een moreel te catalogeren en derhalve ook ideologisch relevant object gesproken. Op dat ogenblik wordt dan ook het criterium van de ideologische orthodoxie operationeel : de norm voor de uittekening van het seksueel handelen is het "liefdevol" seksueel handelen ; we komen er meteen op terug. Wat hier inmiddels beklemtoond moet worden, is dat de aanwending van een technisch jargon in de voorlichting niet strijdig is met de vereiste van een ideologisch orthodox taalgebruik, voor zover de voorlichting bestaat uit de explicitering van ideologisch irrelevante themata, met name uit de uiteenzetting van een anatomisch schema en de reconstructie van een fysiologisch proces. Grosso modo is overigens de voorlichting niet veel méér dan een "les" over de voortplanting en dan nog alleen in haar technische aspecten (het is, bijvoorbeeld nog merkwaardig dat de moderne voorlichtingsprogramma's wel ingaan op de diverse mogelijkheden tot anticonceptie maar nauwelijks ingaan op de vraag waarom het meest voor de hand liggend anticonceptivum, namelijk de totale onthouding, dan niet volstaat ; of positief uitgedrukt, waarom het seksueel verkeer dan zo nodig moet plaatsgrijpen : wordt dit verkeer dan nog om wat anders gezocht dan om kinderen te verwekken ?).

De parallel met de maatschappelijke normering van het wetenschappelijk seksonderzoek is evident. We hebben gezien hoe Masters en Johnson in hun publicatie een verre-gaande objectiviteit konden realiseren omdat zij een object ter sprake brachten dat moreel indifferent en derhalve ideologisch irrelevant is, met name het fysisch gebeuren van de seksuele respons. Een fysisch gebeuren is, in abstractie beschouwd, niet "gemotiveerd" en valt daarom buiten de actieradius van iedere culturele normering. Als Masters en Johnson in hun onderzoek al enig conflict ervaarden tussen hun wetenschappelijke opdracht om de seksualiteit objectief te bestuderen en hun ideologische binding aan de morele voorschriften van hun samenleving, dan was dat bij het organiseren van hun experimenten (zie Vandekerckhove, 1981, 84-87). Niet de rapportering van de geproduceerde fysiologische kennis inzake het seksueel functioneren, maar de methoden die voor het verwerven van deze kennis gebruikt werden, vormden de ideologisch gevoelige materie in het werk van Masters en Johnson. En hier sluit de cirkel dan ook weer : deze methoden bestonden er immers in de geobserveerden seksuele handelingen te laten stellen die gerechtvaardigd werden in termen van het maatschappelijk gesanctioneerd systeem van cognitieve betekenisgeving *met voorbijgang van het maatschappelijk gesanctioneerd systeem van morele betekenisgeving*. Het is omdat deze deviatie een moreel obstakel vormde in de communicatie tussen onderzoeker en onderzochte dat — zoals we zagen — geen algemener medewerking aan het onderzoek kon verkregen worden dan deze van een zeer a-typische groep. Maar de rapportering van de resultaten van hun onderzoek vormde geen punt van betwisting omdat het object zelf van hun onderzoek morele betekenis is. Zo ook kan in de voorlichting onbetwist in moreel neutrale termen over de herkomst van de kinderen gesproken worden, voor zover deze herkomst zelf een moreel neutrale aangelegenheid is : de verbinding, op zich beschouwd, van een eicel en een zaadcel, en de hele fysiologische en anatomische ontwikkeling die daarmee in gang wordt gezet.

Het punt is nu evenwel dat in de concrete communicatie de "verbinding van een eicel en een zaadcel" zo moeilijk "op zich beschouwd" kan worden. Want hoe zeer de voorlichting ook moge gestuurd worden in de richting van een "technische" uiteenzetting, het is daarbij nauwelijks mogelijk voorbij te gaan aan het relationeel of sociaal aspect van de behandelde materie. De herkomst van de kinderen bestaat nu eenmaal onlosmakelijk uit méér dan een fysiologisch proces, en het is bezwaarlijk mogelijk om over de "verbinding van een eicel en een zaadcel" te spreken zonder over het *handelen* te spreken waardoor deze verbinding wordt mogelijk gemaakt. Ipso facto komt dan ook, minstens impliciet, de motivationele component van de seksuele activiteit in het vizier en het is dan ook vanaf dat moment dat het criterium van de ideologische orthodoxie operationeel wordt en mede bepaalt op welke wijze er over dit seksueel handelen zal gesproken worden. Welnu, *het seksueel handelen betreft van het dominante morele systeem de betekenis van een "liefdessymbool" ; conform aan deze zingeving zal dan ook voor zover in de voorlichting niet in moreel neutrale termen over het seksueel handelen wordt gesproken (kàn worden gesproken), dit geschieden in termen die het seksueel handelen conceptualiseren als uitdrukking van een liefdesverhouding.*

Gebhard stelde in de Verenigde Staten een trend van vervroeging vast in de verwerving van seksuele informatie (Gebhard, 1977) en woog de "problemen" die daarmee gepaard gaan tegen elkaar af. Als belangrijkste van deze problemen beschouwde hij het feitelijk overwicht van de "technische" voorlichting waarbij de psychologische en sociale aspecten verwaarloosd worden, terwijl juist deze laatste de betekenis van iedere seksuele act bepalen. Moet, met andere woorden, via de seksuele voorlichting iets méér worden overgedragen dan de maatschappelijk gesanctioneerde cognitieve symboliek inzake de seksualiteit, dan is dat — expliciet, volgens deze auteur de morele symboliek ervan. Welnu, dat is al evenmin een socio-cultureel vrijblijvende zaak als de cognitieve betekenisgeving : de kinderen moeten aan hun seksualiteit de "juiste" betekenis leren geven, cognitief zowel als relationeel. Voor wat dit laatste betreft, impliceert de dominante culturele normering dat zij moeten leren de "liefde" als legitimeringsgrond hanteren in het proces van betekenistoekenning. Van de sterke sanctionering van deze verwachting getuigt, bijvoorbeeld, de aanmaning die bij de institutionalisering van het seksonderwijs in Zweden tot de leraars werd gericht ; toen in 1955 het Zweeds ministerie van nationale opvoeding een handleiding voor dit seksonderwijs uitgaf, nadat de nationale overheid het jaar voordien de seksuele opvoeding tot plichtvak had gemaakt van het eerste leerjaar af reeds, werd daarin ten behoeve van de leraars gesteld : "Men moet de jongelui duidelijk uitleggen dat de seksualiteit slechts ten volle kan ontluiken in samenwerking met het liefdesgevoelen. Het is belangrijk er gedurende de cursus op te hameren dat het seksueel leven de mensen diep gelukkig kan maken als het de uitdrukking is van een innige verbondenheid tussen de man en de vrouw" (Bergström-Walan, 1971 (1970), 22 ; mijn vertaling, L.V.).

(Het loont de moeite erop te letten hoe deze tekst ook *impliciet* aan het criterium der ideologische orthodoxie voldoet. Op de eerste plaats wordt het liefdesgevoelen waardoor het seksueel handelen "tenvolle" gelegitimeerd wordt, alleen in een heteroseksuele relatie gelokaliseerd. En ten tweede een detail, maar allesbehalve zonder belang — doordat de subjecten die dit liefdesgevoelen kunnen ontwikkelen, met het *bepaald* en niet met het *onbepaald* lidwoord worden aangeduid, wordt niet om het even welke maar slechts een wel bepaalde heteroseksuele relatie als een orthodoxe liefdesrelatie

erkend, met name de relatie tussen "de" man en "de" vrouw die – en dat blijft onuitsproken – met elkaar gehuwd zijn of dit in elk geval weldra zullen zijn. In al haar eenvoud is deze impliciete beperking van de legitimeringsgrond van het seksueel verkeer een perfecte illustratie van wat we in onze vorige publicatie (Vandekerckhove, 1981, 91-92) stelden met betrekking tot de ideologische inhoud van het maatschappelijk gesanctioneerd liefdesconcept.)

HET PROBLEMATISCH KARAKTER VAN DE FAMILIALE SEKSUELE VOORLICHTING

In de vorige paragraaf hebben we het fenomeen van de seksuele voorlichting beschouwd om na te gaan hoe daarin de maatschappelijke normering aan het werk is waaraan iedere seksuele communicatie onderworpen is. Over deze normering zelf hadden we niets nieuws meer te melden ; we hebben enkel de inzichten waartoe we eerder gekomen waren op een andere vorm van (instrumentele) seksuele communicatie toegepast. We zullen nu als het ware het geweer van schouder veranderen en hetzelfde fenomeen op een andere manier bekijken. De vraag die we nu stellen, is niet langer, waaruit bestaat de bestudeerde maatschappelijke normering ? maar : hoe functioneert ze ?

Aard en functie van een norm zijn natuurlijk niet volkomen los te maken van elkaar, al was het alleen omdat de aard van een norm per slot van rekening slechts kan worden bepaald door het functioneren van deze norm te observeren. Maar de observatie is verschillend gericht naargelang het erom gaat het ene dan wel het andere te achterhalen. Een omschrijving van een norm is steeds ideaaltypisch en gaat voorbij aan iedere vraag betreffende de differentiële institutionalisering van de norm. Hoe de sanctivering van en dus ook de conformiteit aan de norm gespreid ligt in de samenleving, kan worden over het hoofd gezien zolang men niet geïnteresseerd is in het functioneren als zodanig van de norm. Maar zodra dit laatste de focus van de interesse wordt, zijn het soortgelijke vragen die de richting bepalen waarin de observatie zal uitgestuurd worden. Aan dit punt van het onderzoek zijn we nu gekomen.

Vóór we aan een beschouwing toe zijn van de differentiële institutionalisering als zodanig van de maatschappelijke normering van de seksuele communicatie, loont het de moeite om stil te staan bij de moeilijkheid zelf om in familiaal verband de seksualiteit ter sprake te brengen. De lopende paragraaf zullen we verder daaraan besteden.

Dat de seksualiteit tussen ouders en kinderen, en zoals we zullen zien zelfs vaak tussen echtgenoten onderling, maar moeilijk kan besproken worden, is een fenomeen dat de volle aandacht verdient. Het toont namelijk aan dat de maatschappelijke normering van de seksuele communicatie (en dus a fortiori de taboëring van het zinnelijk bevredigingsstreven die van deze normering de kern uitmaakt) niet gebonden is aan de instrumentaliteit van de interactiecontext. Het seksueel taboe kan wel eens uitgelegd worden als een normencomplex dat moet verhinderen dat het seksueel gratificatiestreven zou interfereren met de voor het Westen functioneel belangrijkste (namelijk

de instrumentele) interactiecontext en een dysfunctioneel effect zou hebben op de doelverwezenlijking die met het instrumenteel handelen wordt nagestreefd (zie bijvoorbeeld Schnabel, 1973). Probleem is evenwel voor deze uitleg dat in de familiale context het instrumenteel handelen *niét a priori* voorrang krijgt op het expressief (seksueel) handelen, terwijl niettemin het seksueel taboe, zoals geïndiceerd door de maatschappelijke normering van de seksuele voorlichting, er al evenzeer opereert als in iedere andere sociale context. Het feit dat er overigens zo weinig (instrumentele) seksuele communicatie plaatsgrijpt (cfr. infra), bewijst dat conformiteit aan deze normering allesbehalve een sinecure is: het zich bewegen tussen de "gepaste" graad van objectiviteit en de "juiste" mate van ideologische orthodoxie vereist blijkbaar een mentale koorddanserscapaciteit waarmee weinig ouders voor de dag kunnen komen.

Zoals we daarnet stelden, onderscheidt het familiaal subsysteem van interactie zich van de meeste andere subsystemen van het Westers sociaal systeem vooral hierdoor, dat een eventueel conflict tussen expressieve en instrumentele oriëntatiemodi in de familiale interactie juist *niét* systematisch in het voordeel van deze laatste doch, omgekeerd, meestal in het voordeel van de eerste dient beslecht te worden. Binnen de context van familiale interactie worden m.a.w. instrumentele prestaties ondergeschikt aan de familiale solidariteit en aan de integriteit van het gezin als focus van expressief-symbolische interactie, en wel in die mate dat de meeste commentatoren van de gezinsontwikkeling het "koesteren" of "emotioneel verzorgen" van zijn leden als één van de kernfuncties van het conjugale gezin beschrijven (Dumon, 1977, 15-17; Kooy, 1967, 219-235; Goode, 1966 (1964), 190-191; Udry, 1968, 25). Dat dan niettemin in deze context de bespreking van het seksuele problematisch blijft, wijst op het *veralgemeend* karakter van het seksueel taboe, d.i. de onafhankelijkheid van dit taboe ten aanzien van de functionele aard van de interactiecontext. Inderdaad, ook in de niet primair instrumentele interactiecontext die het familiaal verband vormt, blijft het relatief problematisch, in morele en instrumentele zin, om het seksuele ter sprake te brengen. Referentie naar deze morele en instrumentele moeilijkheid is duidelijk aanwezig in Gagnons opmerking over de Amerikaanse ouders, dat deze namelijk "(...) persist in patterns of information control that are mostly composed of negative sanctions (morele referentie) and nonlabeling (morele en/of instrumentele referentie) and mislabeling behavior (instrumentele referentie)" (Gagnon, 1965, in Udry, 1968, 34). Udry stelde dienaangaande dat "Most parents are so uncomfortable talking about sex that they are probably poor teachers of sex anyway" (Udry, 1968, 34). Harter en Parrish, die eveneens vaststelden dat de ouders zich zo ongemakkelijk voelen als ze hun kinderen seksuele voorlichting moeten geven, vonden anderzijds ook, paradoxaal genoeg, dat bijna alle moeders (93 % van de niet-blanke en 85 % van de blanke vrouwen) van oordeel waren dat de kennis inzake bevruchting *alleen* door de ouders dient bijgebracht te worden (Harter en Parrish, 1968, 421). Deze auteurs wijzen er terecht op dat hun respondenten daarmee een te verwachten, want sociaal aanvaardbaar en dus eigenlijk normatief antwoord gaven op de vraag wie die verantwoordelijkheid moet dragen. Het is daarom erg betekenisvol dat wanneer aan dezelfde ouders specifiek gevraagd werd of de school een rol dient te spelen in de seksuele opvoeding door ze te belasten met de opdracht de fysiologie van de voortplanting te onderwijzen, méér dan 90 % daarop positief antwoordde (Harter en Parrish, 1968, 422-423). Merkwaardig is daarbij dat de wens om de school in te schakelen geenszins correleerde met het niveau van de seksuele kennis van de moeder. Ook Libby, Acock en Payne vonden in hun interviews met 125 koppels uit

Manchester (Connecticut, USA), enerzijds dat bijna alle ouders (94 %) wensten dat de seksuele voorlichting in het gezin plaatsgreep, maar anderzijds ook dat kerk (41 %) en school (52 %) evenzeer als geëigende voorlichtingskanalen beschouwd werden, zij het dan vooral in combinatie met het gezin (Libby, Acock en Payne, 1974, 75-76). En uit Zweden ten slotte, het land met de oudste traditie inzake schoolse seksuele opvoeding, signaleert Bergström-Walan eveneens dat talrijke ouders zich niet op hun gemak voelen als ze met hun kinderen over seksualiteit spreken, en dat zij verlangen dat de schoolse seksuele opvoeding hen van die taak ontlast (Bergström-Walan, 1971 (1970), 33). Dat daarenboven het gezin de institutionele context is, en wel de enige, waarbinnen de voortplanting gelegitimeerd wordt, geeft een argument te méér om de problematische bespreekbaarheid van seksualiteit en voortplanting in die context als de uitdrukking van een *algemene* taboëering van het seksuele te beschouwen. De door Van den Bogaert terecht uitgesproken verwachting dat in een samenleving die voortplanting en seksuele activiteit hoofdzakelijk binnen het huwelijksverband situeert, het ouderlijk gezin een geprivilegieerd terrein zou zijn om seksuele activiteit en voortplanting ter sprake te brengen, werd door haar empirisch onderzoek zonder meer ontzenuwd (Van den Bogaert, 1978, 61) ; over voortplanting werd in 46 % van de ouderlijke gezinnen van haar respondenten niét en in 4 % negatief gesproken, over seksualiteit werd in 83 % niét en in 1 % negatief gesproken (1).

De cijfers die Noordhoff betreffende de Nederlandse situatie in deze publiceerde, benaderen vrij dicht de bevindingen van Van den Bogaert, gegeven het verschil in populatie waarvoor de gebruikte steekproef representatief was (2) : 78 % van de Nederlandse vrouwen en 75 % van de Nederlandse mannen stelden dat in het ouderlijk gezin nooit over seksualiteit gesproken werd (Noordhoff, 1969, 246). De gegevens betreffende het vóórkomen van een concreet seksueel gespreksthema, nl. de zogenaamde "voorlichting", gaan in dezelfde richting. In Nederland vond Noordhoff dat slechts 21 % van de mannen en 25 % van de vrouwen door hun ouders werden voorgelicht (Noordhoff, 1961, 251). Ook deze cijfers stemmen vrij goed overeen met wat Geeraert voor België vond, zij het dat ook hier de steekproef niet voor dezelfde populatie representatief was als de Nederlandse (3) : 19 % van de jongens en – slechts op het eerste gezicht erg afwijkend van het Nederlands percentage – 43 % van de meisjes uit de Belgische steekproef stelden dat zij "bij hun ouders de meeste" of "bij hun ouders veel informatie gehaald hadden op seksueel gebied" (Geeraert, 1974, tabel II - 1). De cijfers die Bergström-Walan voor Zweden citeert, uit het onderzoek van Zetterberg, zijn opvallend gelijk aan deze van Geeraert. Zelfs van de jongere generatie uit de Zweedse onderzoekpopulatie, d.i. deze geboren tussen 1935 en 1950, vond Zetterberg dat het grootste deel niet door hun ouders maar door hun leeftijdgenoten ingelicht was over de herkomst van de kinderen : 22 % van de jongens en 41 % van de meisjes wisten van hun ouders hoe de kinderen geboren worden, terwijl 58 % van de jongens en 39 % van de meisjes die wijsheid bij hun leeftijdgenoten haalden (Bergström-Walan, 1971 (1970), 34-35). Ook de Amerikaanse jongeren blijken voor de kennis van "the facts of life" in hoofdzaak aangewezen op hun leeftijdgenoten, hoewel het *relatief* belang van deze informatiebron vermindert ten gunste van andere bronnen, met name vooral de moeder en verder ook de (middelbare) school (zie Gebhard, 1977). Deze vermindering van het relatief belang van de peer-group, overigens ook in Europa vastgesteld (5), verhindert niet dat zowel in de Verenigde Staten als in Europa de peer-group de belangrijkste informatiebron blijft voor de verwerving van de elementaire seksuele kennis.

De toename van het belang van de moeder moet dus wel op haar juiste waarde getaxeerd worden. Waar bijvoorbeeld Kinsey vaststelde dat de Amerikaanse jongens een halve eeuw terug het zwangerschapsfenomeen in 52,7 % van alle gevallen leerden kennen via hun vriendjes en slechts in 14,2 % van alle gevallen via hun moeder, stelde Gebhard vast dat de moeder nu terzake met grote voorsprong op de eerste plaats komt (53 %), terwijl de vriendengroep als informatiebron onbelangrijk is geworden (3 %) (Zie Gebhard, 1977). En waar voor de meisjes de moeder ook vroeger al de voornaamste informatiebron was terzake (35,7 % tegenover 33,5 % voor de vriendinnen), is haar belang nog sterk toegenomen (namelijk tot 70 %), terwijl het belang van de "same-sex peers" hier eveneens sterk is afgenomen (namelijk van 33,5 % tot 6 %) (Zie Gebhard, 1977). De enige andere seksuele topic waarvan de moeder de belangrijkste informatiebron is, is de menstruatie en dan nog alleen voor de meisjes. De jongens leren het menstruatiefenomeen vooral kennen via de vriendengroep hoewel het relatief belang van deze groep sterk daalde in vergelijking met Kinsey's bevindingen (van 51,5 % tot 27 %) ten voordele van de moeder (van 9,3 % naar 16 %) en – zoals trouwens voor de meisjes óók het geval is – ten voordele van de school (die dan weer voor de meisjes aan belang heeft gewonnen *ten koste* van de moeder). Voor alle andere seksuele topics die Gebhard in zijn onderzoek betrok, verschenen noch de moeder noch de vader als belangrijkste informatiebron. Zowel jongens als meisjes leren het coitusfenomeen in hoofdzaak kennen via de "same-sex peers", de bevruchting in hoofdzaak via de school, de erectie in hoofdzaak weer via de "same-sex peers". Het is trouwens merkwaardig dat in weerwil van de feitelijke rol die de peer-group vervult in de verspreiding van seksuele kennis onder jongeren, de meeste ouders de vriendengroep duidelijk uitsluiten als gewenste bron van seksuele informatie voor hun kinderen : Libby c.s. vond dat slechts 2 % van alle ouders de "peers" in hun keuze van zulke gewenste bronnen insloten (Libby, Acock en Payne, 1974, 79).

Kinsey toonde aan hoe onbelangrijk de vader was als bron van seksuele informatie. Een vergelijking van zijn gegevens met de recent verzamelde van Gebhard laat zien dat dit wel iets veranderd is, maar allesbehalve spectaculair. Integendeel, ook nu nog blijft de vader een zeer ondergeschikte rol spelen in de seksuele opvoeding van zijn kinderen. Tabel 1 laat toe het aandeel van de vader in de seksuele opvoeding te vergelijken met dat van de moeder. Doorgaans brengt de vader zijn kinderen "weinig" of "geen" seksuele kennis bij : dit is het geval voor 80 % van de jongens en voor 91 % van de meisjes. De moeder is actiever op dit terrein, vooral ten aanzien van haar dochters : "slechts" 70 % van de mannelijke en 49 % van de vrouwelijke respondenten stellen dat ze "geen" of "weinig" seksuele informatie van hun moeder hebben ontvangen.

Er blijkt zich de laatste decennia op een drietal vlakken enige verandering te hebben voorgedaan in en rond het voorlichtingsproces. Een eerste verandering werd reeds vermeld : de bronnen van de vroegste seksuele informatie veranderen in relatief belang. De leeftijdgenoten van hetzelfde geslacht blijven de belangrijkste informanten, hoewel zij aan belang verliezen ten gunste van andere bronnen, vooral de moeder. Gebhard vergeleek zijn bevindingen inzake de rol van de moeder met de data van Kinsey en vond onder meer dat het aantal jongens aan wie de moeder helemaal géén seksuele informatie gaf spectaculair is gedaald (van 62,6 % tot 25 %, voor de meisjes ging de daling van 26,7 % naar 10 %). Dit betekent niet dat de moeder nu "veel" informatie

Tabel 1
*Bijdrage van de vader en de moeder
 in de seksuele opvoeding van hun kinderen (in %)**

Bijdrage	Vader		Moeder	
	M	V	M	V
Geen	42	76	25	10
Weinig	38	15	45	39
Enige	15	9	21	33
Veel	4	0	8	18

* Bronnen : Gebhard, 1977, 165 (tabel 3) en 166 (tabel 4).

geeft (want deze categorie is praktisch ongewijzigd relatief klein gebleven), maar wel dat zij in veel méér gevallen – vooral in de relatie met haar dochters – “een weinig” of “enige” informatie geeft : zie tabel 2.

De rol van de moeder mag dus beslist niet overroepen worden. Voor Zweden is het mogelijk de rol van de ouders ongedifferentieerd te vergelijken in de tijd, want uit het onderzoek van Zetterberg, blijkt dat 22 % van de jongere generatie jongens tegenover 18 % van de oudere generatie, en 41 % van de jongere generatie meisjes tegenover 25 % van de oudere generatie van hun ouders te weet kwamen “hoe de kinderen geboren worden”. Ook hier ziet men dat het ouderlijk voorlichtingsgedrag vooral in de relatie met de dochters is toegenomen (6). Gezien deze analogie met de Amerikaanse gegevens lijkt het plausibel te stellen dat de toename van het voorlichtingsgedrag van de Zweedse ouders wel zal neerkomen op een toename van de inspanning van de Zweedse moeders om hun dochters seksuele voorlichting te geven. Naast de toename van het relatief belang van de moeder ten koste van enig relatief belang van de leeftijdgenoten, zij hier alleen nog vermeld dat ook de school een belangrijke rol is gaan spelen in de overdracht van seksuele kennis (7), terwijl de media als enkelvoudige informatiebron voor beide seksen aan relatief belang hebben ingeboet (8). De twee andere wijzigingen die zich hebben voorgedaan met betrekking tot de seksuele voorlichting zijn

Tabel 2
*Vergelijking van de bijdrage van de moeder in de seksuele opvoeding van haar kinderen,
 op basis van het Kinsey-onderzoek en
 het recente Gebhard-onderzoek (in %)**

Bijdrage	M		V	
	Kinsey	Gebhard	Kinsey	Gebhard
Geen	62,6	25	26,7	10
Weinig	25,7	45	43,1	39
Enige	6,1	21	13,2	33
Veel	5,6	8	17,0	18

* Bron : Gebhard, 1977, 166 (tabel 4).

geen wijzigingen in het voorlichtingsproces zelf, maar betreffen de leeftijd waarop dit proces een aanvang neemt. We gaan er daarom niet verder op in, maar wijzen volledigheidshalve op de realiteit van deze veranderingen. Ten eerste dient vermeld dat de kinderen de essentialia nu op aanzienlijk jongere leeftijd leren dan hun ouders dat deden, en ten tweede dient daaraan toegevoegd dat meisjes nu al even vroeg de seksuele feiten kennen als de jongens, wat vroeger beslist niet het geval was; hebben de jongens nu nog wel een voorsprong inzake kennis van het condoom, dan hebben de meisjes weer een voorsprong inzake kennis van de menstruatie, zwangerschap en abortus (9).

EEN BELANGRIJK GEGEVEN : DE SAMENHANG VAN HET SEKSUEEL TABOE MET DE GELEDING VAN DE SAMENLEVING

1. Welke samenhang ?

Dat de bespreking van het seksuele de overschrijding van een schaamtedrempel vereist, is een evaluatieve factor, die op het cognitieve vlak zijn weerga vindt in de gebrekkige linguïstische uitrusting om over seksualiteit te spreken. Het seksuele is in dubbel opzicht "onbespreekbaar" geworden, eerst in de morele zin (men *mocht* er niet meer over spreken) maar dan als gevolg daarvan ook in instrumentele zin (men *kón* er niet meer over spreken). Inderdaad, in geen enkele Westerse samenleving bestaat een gemeenschappelijk vocabularium — een gemeenschappelijk 'instrument' — waarmee het seksuele zonder schroom kan ter sprake gebracht worden. Weliswaar zijn *alle* elementen van de cultuur in ieder sociaal systeem differentieel geïnstitutionaliseerd, doch van weinig symbolen is hun differentiele institutionalisering zó sterk het directe gevolg van een morele sanctie, als in het Westers sociaal systeem met de seksuele terminologie het geval is. Welke seksuele terminologie er immers in welke collectiviteit ook moge ontstaan, haar institutionalisering wordt *bij voorbaat* — d.w.z. los van de problemen die, inherent, aan het institutionaliseringsproces als zodanig, verantwoordelijk zijn voor de differentiele institutionalisering van *alle* cultuurpatronen — gehinderd, omdat deze terminologie om morele redenen geweerd wordt uit de instrumentele interactie die haar institutionalisering bemiddelt en dus conditioneert, namelijk de communicatie. Voorzover dus seksuele communicatie "mogelijk" is in *morele* zin, wordt de deur opengezet voor de institutionalisering van een seksuele taal, wordt seksuele communicatie m.a.w. ook in *instrumentele* zin "mogelijk".

Welnu, — en daarmee komen we aan een belangrijk punt van deze uiteenzetting — de empirie toont aan dat de instrumentele mogelijkheid om het seksuele te bespreken direct samenhangt met de sociale stratificatie, niet in de zin — althans niet in eerste instantie in die zin — dat in de hogere strata een uitgebreider en/of nauwkeuriger seksueel vocabularium in voege is dan in de lagere strata, maar in de zin dat in de verschillende strata een *verschillend* seksueel vocabularium in voege is. Twee Amerikaanse auteurs, Rosenberg en Bensman, die een onderzoek leidden naar de seksuele patronen van de jongeren uit drie armoedige ghettos, rapporteren dat de onderzoekers tot hun verbazing aanvankelijk geen informatie konden loskrijgen van de jongeren uit één van deze groepen, tot ze erachter kwamen dat de communicatiestoornis louter voortspoot uit

een gebrek aan terminologische overeenkomst : "Once in possession of key words and phrases, the interviewers encountered no serious resistance to the free discussion of plain and fancy sex" (Rosenberg en Bensman, 1968, 67).

Waaruit de interstrataverschillen inzake seksuele taal ook bestaan, hun bestaan alléén wijst op communicatiebreuken en roept dus de vraag op waarom seksuele interstratacommunicatie, gezien ze instrumenteel problematisch is, dit ook moreel is.

Het is natuurlijk juist dat communicatie in het algemeen tussen de sociale strata bemoeilijkt wordt door de relatieve afzondering die de diverse strata t.a.v. elkaar in stand houden. Zo stellen Rosenberg en Bensman terecht dat de culturele isolering die samengaat met de *fysische* afzondering van het ghettoleven verantwoordelijk is voor de ontwikkeling van een zekere linguïstische homogeniteit binnen de slum : "Peculiarities of speech are a rough index of differential association and cultural isolation. Unique idioms emerge from intense in-group living, and disappear at the opposite pole of full acculturation" (Rosenberg en Bensman, 1968, 64). Doch men verlieze niet uit het oog dat de collectieve fysiek-morfologische isolering van de ghettobevolking een *afgeleid* fenomeen is van haar culturele marginaliteit, die door zulke isolering natuurlijk bestendigd wordt. In de mate dat het gebrek aan terminologische overeenkomst i.c. in sexualibus veroorzaakt is door de fysieke isolering, is zij dus als instrumentele moeilijkheid indirect een gevolg van de morele moeilijkheid om tussen in- en out-group communicatie tot stand te brengen. De vraag blijft derhalve waarom seksuele interstratacommunicatie in morele zin problematisch is.

Seksuele communicatie *binnen* de diverse sociale strata afzonderlijk blijkt in *variërende mate* problematisch te zijn, afhankelijk eerst en vooral van het niveau van de strata in de sociale hiërarchie. De reeds geciteerde nationaal-representatieve onderzoeken uit België en Nederland wijzen ondubbelzinnig uit dat het seksuele in familiaal verband méér ter sprake gebracht wordt en met minder negatieve sanctie naarmate dit hoger in de sociale hiërarchie geschiedt. Uit het onderzoek van Van den Bogaert ligt deze tendens duidelijk uitgedrukt in deze voor België geldende cijfers (tabel 3).

De in Nederland door Noordhoff opgetekende cijfers inzake het kwantitatief aspect van de familiale seksuele communicatie weerspiegelen dezelfde tendens (zie tabel 4). Consistent daarmee vond Noordhoff dan ook een significante samenhang tussen welstandklasse en het verstrekken van de zogenaamde seksuele "voorlichting" : in de hogere sociaal-economische groepen komt voorlichting door de ouders méér voor dan in de lagere groepen (zie tabel 5). In het licht van deze drie stellen van gegevens is Geeraerts tegengestelde bevinding, dat namelijk "sociale status gemeten naar het beroep van vader weinig of geen verband (houdt) met de wijze waarop jeugdigen hun informatie op seksueel gebied verwerven" (Geeraert, 1974, 17) wel vreemd. Gezien de sterke samenhang tussen onderwijs en sociale status heeft Geeraerts steekproeftrekking (selectie van 15-18 jarige schoolgaanden) vermoedelijk een neutraliserend effect gehad op de implicaties van deze sociaal-economische factor.

Tabel 3

*Seksuele opvoeding in het ouderlijk gezin in België,
naar het beroepsprestige van de vader van de respondent (in %)**

Gespreksitem	Beroepsprestige (van laag : 1 naar hoog : 9)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Voortplanting</i>									
werd niet besproken	53	50	41	(46)**	40	(34)	(27)	31	(23)
werd positief besproken	29	36	46	(39)	45	(51)	(69)	57	(68)
<i>Seksualiteit</i>									
werd niet besproken	88	91	87	(81)	79	(78)	(78)	78	(66)
werd positief besproken	7	5	8	(12)	12	(18)	(16)	13	(25)

* Bron : Van den Bogaert, 1978, 62.

** De cijfers tussen haakjes hebben betrekking op een absoluut getal dat te laag is om percentages te berekenen (N = minder dan 90).

Tabel 4

*Seksuele opvoeding in het ouderlijk gezin in Nederland,
naar welstandsklasse van dit gezin (in %)**

Gespreksitem	Welstandsklasse (van laag : 1 naar hoog : 4)							
	Mannen				Vrouwen			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Seksualiteit werd (wordt) niet besproken	80	77	75	62	93	79	73	67

* Bron : Noordhoff, 1969, 246-247.

Tabel 5

*Percentage respondenten die, in Nederland,
van hun ouders seksuele voorlichting kregen,
naar welstandsklasse van de ouders (in %)**

Door ouders voorgelicht	Welstandsklasse (van laag : 1 naar hoog : 4)							
	Mannen				Vrouwen			
	1	2	3	4	1	2	3	4
	20	18	22	34	14	25	27	33

* Bron : Noordhoff, 1969, 251.

Het geciteerd Amerikaans onderzoek van Rosenberg en Bensman kan geen zulke trend reveleren omdat het alleen op enkele groepen uit het allerlaagste maatschappelijk stratum betrekking heeft, maar bevestigt anderzijds dat in deze groepen communicatie over seksuele aangelegenheden tussen ouders en kinderen zelden plaatsgrijpt (Rosenberg en Bensman, 1968, 69). Een ander Amerikaans auteur die vrij intensief de "cultuur der armen" van verschillende landen bestudeerde, L. Rainwater, bevestigt dit eveneens. Op grond van zijn vergelijkende studie van de maritale seksualiteit in vier zulke subculturen die alle deel uitmaken van of sterk gedomineerd worden door de Westeuropese cultuur, met name in Mexico, Puerto Rico, Engeland en de Verenigde Staten, stelt hij dat het in de bestudeerde groepen uit alle vier deze gebieden niet als gepast beschouwd wordt dat ouders aandacht besteden aan de seksuele opvoeding van hun kinderen (Rainwater, 1964, 458).

Zoals hoger al eens vermeld, is seksuele communicatie niet alleen in de ouder-kindrelatie problematisch, doch ook in de relatie tussen de echtgenoten zelf. Van den Bogaert rapporteert dat 60 % van haar respondenten verklaarde "gemakkelijk" en 19 % "tamelijk gemakkelijk" te communiceren met de partner over "het intiem samenleven", terwijl de rest voor ongeveer de helft stelt er moeilijkheden mee te hebben daarover te spreken, de andere helft er zonder meer niet over te spreken (10). Ook dit fenomeen blijkt gedifferentieerd te zijn langs de lijnen van de sociale stratificatie. Van den Bogaert signaleert voor België een duidelijk positief verband tussen enerzijds sociaal-economische status en herkomst van de vrouw (waarin begrepen : beroepsprestige van de vrouw en van haar partner, beroepsprestige van de ouders van beide, studiepeil van beide, inkomen van de man) en anderzijds de communicatie tussen de partners inzake het "intieme leven" (Van den Bogaert, 1978, hoofdstuk 2). In Nederland werd eenzelfde tendens gerapporteerd : in de huwelijken van de laagste sociale groepen wordt minder over seksualiteit gesproken dan in de hogere groepen het geval is. In de vier door Straver c.s. onderscheiden sociale strata stelden, van hoge naar lage sociaal-hiërarchische associatie respectievelijk 31, 29, 31 en 56 % van de mannen en 23, 21, 33 en 45 % van de vrouwen dat zij zelden of nooit met hun partner over seksualiteit spreken (Straver, 1969, 193) (11).

Dat er tussen sociaal-hiërarchische associatie en de taboëring van de seksuele communicatie een samenhang bestaat, is duidelijk. Maar het is niet meteen duidelijk welke samenhang er bestaat, noch wat daarvan de betekenis is. Op grond van de net gepresenteerde onderzoekbevindingen zou men ondubbelzinnig tot een negatief verband moeten besluiten : hoe hoger men komt in het stratificatiesysteem, hoe minder barrières op de seksuele communicatie blijken te wegen. Maar dat het niet zo eenvoudig is, bewijst alleen al het hoger ingebrachte citaat van Rosenberg en Bensman, die namelijk stellen dat in de gesprekken met jongelui uit een New Yorks ghetto van verpauperde Portoricanen de interviewers geen serieuze tegenstand ondervonden om in alle openheid allerlei seksuele items te bespreken, wanneer eenmaal deze onderzoekers erachter gekomen waren welk vocabularium zij moesten hanteren om deze communicatie tot stand te brengen. Inderdaad, de auteurs stellen verder dat in deze groep wel een aantal taboe's werden in acht genomen, doch geenszins met betrekking tot de seksualiteit. Wijst de tegenstelling tussen deze openheid en de (onder meer door dezelfde auteurs gerapporteerde) geslotenheid van de ouders uit de lagere strata ten aanzien van

elke seksuele communicatie met hun kinderen dan op een paradoxale trend? Het is in elk geval nodig de samenhang van het seksueel taboe met de sociale stratificatie nader te bekijken.

2. Een positieve samenhang

Omdat we enerzijds ondubbelzinnig een positieve samenhang vaststellen tussen sociaal-economische status en familiale seksuele communicatie maar anderzijds ook zien dat Rosenberg en Bensman de afwezigheid rapporteren van alle remmingen in de lagere strata om vrijuit over seks te praten, is het duidelijk dat de eerste vaststelling niet conclusief kan zijn. De vraag rijst immers hoe deze twee paradoxale vaststellingen met elkaar kunnen verzoend worden.

Er lijkt maar één uitweg: de vaststelling van een positieve samenhang tussen sociaal-economische status en familiale seksuele communicatie wijst niet noodzakelijk op een grotere seksuele taboeëring in de lagere strata, maar in elk geval wel op een grotere mogelijkheid in de hogere strata om aan de maatschappelijke voorwaarden te voldoen waaronder de seksualiteit kan ter sprake gebracht worden. Laten we dit spoor verder verkennen, daarbij voor ogen houdend wat in paragraaf 1 hierboven gesteld werd over de implicaties die de maatschappelijke conditionering van de seksuele communicatie heeft voor de familiale seksuele communicatie in het bijzonder.

Als in de lagere sociale geledingen het seksuele binnen familiaal verband niet kan ter sprake gebracht worden, terwijl *buiten* de familiale context weinig of geen restricties wegen op de seksuele communicatie, dan is dat vooreerst omdat een embargo weegt op de transpositie van de buiten familiaal verband gehanteerde seksuele taal naar het sociaal verkeer binnen dit verband, terwijl tegelijk geen substituut voor deze taal voorhanden is dat van zulk embargo is vrijgepleit. De terminologie die in de lagere strata voor buitenfamiliale seksuele communicatie in voege is, is een vocabularium waarvan in deze strata zelf geweten is dat het niet hanteerbaar is in omstandigheden die een grotere conformiteit vragen aan de dominante cultuur dan nodig is in het sociaal verkeer "onder elkaar", waarvoor immers een "schuttingtaal" voorhanden is. De kwalificatie van deze taal als een schuttingtaal drukt beeldend de begrenzing uit van het interactieveld dat bestreken wordt door de communicatie waarvoor deze taal instrumenteel is: ze opereert slechts binnen de "schutting", i.c. binnen de beslotenheid van de op sociaal gelijken gerichte "role-set". Het gebruik van zulke taal wordt naar de normen van de dominante cultuur negatief gesanctioneerd omdat deze taal het gesprek over seks een seksueel-expressief gewicht geeft, mogelijk zelfs in hoofdzaak tot een zinnelijk-expressieve communicatie maakt. Deze manier van spreken wordt met een populaire zegswijze aangeduid die duidelijk alludeert op dit expressief element: men zegt namelijk van zulke communicatie dat het onderwerp van gesprek (i.c. het seksuele handelen) er in "geuren en kleuren" uit de doeken gedaan wordt. De deviantie die daarmee plaatsgrijpt, is moreel van natuur: het verlies van de affectieve neutraliteit introduceert in de communicatie op zijn minst reminiscenties aan de intrinsieke gratificaties van de seksuele activiteit; en dat constitueert een schending van het seksueel taboe, want het is precies dit element – de zinnelijke gratificaties – dat door het seksueel taboe maatschappelijk dient geïsoleerd te worden.

De negatieve sanctionering van zulke "gekleurde" taal impliceert dat deze taal wordt uitgesloten niet alleen uit het sociaal verkeer van de hogere strata, maar ook uit het interstrataverkeer, i.c. uit de sociale betrekkingen van de leden van de lagere strata met vertegenwoordigers van de hogere strata. Seksuele interstratacommunicatie is dus problematisch, niet omdat de lagere strata niet instrumenteel zijn uitgerust om over seks te spreken, maar omdat hun instrumentarium niet conform is aan de morele standaarden van de hogere strata. Deze discrepantie stelt zich bijvoorbeeld zeer manifest als probleem in het dokterskabinet waar de lager gestratificeerden, zich bewust van het "onbehoorlijk" karakter van hun seksueel idioom, zich voor de verwoording van seksuele aangelegenheden beroepen op een terminologie die weliswaar zeer vaag is — d.w.z. naar de dominante cognitieve standaarden ontoereikend — doch waarmee zij zich anderzijds pogen te conformeren aan de (dokters) norm van affectieve neutraliteit. Aldus bijvoorbeeld duiden zowel man als vrouw hun geslachtsorganen vaak ongedifferentieerd aan als "mijn geslacht" ; of ze spreken respectievelijk over "mijn vrouwelijkheid" en "mijn mannelijkheid" ; over het bereiken van een orgasme wordt gesproken in termen van "de natuur die komt".

In de mate dat dan daarnaast een relatieve conformiteit aan de dominante cultuurpatronen in het sociaal verkeer *binnen het eigen stratum* vereist wordt, en dat is met name juist het geval in de *ouder-kind-relatie*, zal de seksuele schuttingtaal ook uit het intern sociaal verkeer van de laagste strata geweerd worden, wat dan — gezien de ontstentenis van een alternatieve seksuele taal met equivalente instrumentele betekenis — impliceert dat seksuele communicatie er in dezelfde mate onmogelijk wordt. Met andere woorden, in de lagere strata is het seksuele "slechts" onbespreekbaar voor zover de interactiecontext een relatieve conformiteit aan de culturele patronen van de hogere strata vereist. Deze voorwaardelijkheid is een essentieel element dat moet in rekening genomen worden om tot een adequate interpretatie te komen van de gerapporteerde tegenstelling tussen openheid en geslotenheid in de lagere strata ten aanzien van de bespreking van het seksuele. In het licht van deze voorwaardelijkheid verdwijnt natuurlijk de tegenstelling niet tussen de ongeremdheid van de lager gestratificeerden om buiten familiaal verband in alle toonaarden over seks te praten ("the free discussion of plain and fancy sex" noemen Rosenberg en Bensman het) en hun geremdheid om binnen familiaal verband, meer bepaald in de relatie met hun kinderen, de seksualiteit ter sprake te brengen, maar ze blijft niet langer paradoxaal ; ze wordt, integendeel, begrijpelijk.

De positieve samenhang tussen sociaal-hiërarchische positie en familiale seksuele communicatie is dus op de eerste plaats te verklaren door de grotere linguïstische mogelijkheid in de hogere strata om de seksualiteit geobjectiveerd ter sprake te brengen (de grotere vertrouwdheid, bijvoorbeeld, met het "technisch" of "wetenschappelijk" seksueel vocabularium). Maar er is een tweede factor die de bespreekbaarheid van het seksuele in familiaal verband zowel bevordert in de hogere strata als verkleint in de lagere strata, met name de sterkere institutionalisering van de relationeel-symbolische betekenis van het seksuele handelen in de hogere strata. Van den Bogaert, zo zagen we hoger, rapporteert dat het seksuele in familiaal verband niet alleen méér ter sprake gebracht wordt naarmate dit hoger in de sociale hiërarchie gebeurt, maar ook dat dit naar dezelfde verhouding op steeds positiever wijze gebeurt. Dit kán juist omdat de

getaboeëerde intrinsiek gratificerende betekenis van de seksualiteit overstegen en derhalve in de communicatie omzeild wordt als het seksueel handelen ter sprake gebracht wordt in termen van een relationeel-symbolische-betekenisgeving. Omdat deze laatste evaluatie van het seksueel verkeer positief samenhangt met de sociale stratificatie (12), kan ook aan die andere maatschappelijke voorwaarde om de seksualiteit ter sprake te brengen, de ideologische orthodoxie, méér tegemoet gekomen worden in de hogere dan in de lagere strata. De sterkere persoonsgerichtheid van het seksueel verkeer in de hogere strata en de sterkere lichaamsgerichtheid van dit verkeer in de lagere strata maken het de hoger gestratificeerden makkelijker en de lager gestratificeerden moeilijker het seksueel handelen ter sprake te brengen, vermits dit, zwart-wit gesteld, in het eerste geval wel en in het tweede geval niet conform is aan het normatief beeld dat de ideologische voorstelling van de seksualiteit voorhoudt. Het lijkt plausibel te stellen dat het bewustzijn van deze deviantie van de dominante morele betekenisgeving in de lagere strata, mede het problematisch karakter van de seksuele *interstrata*communicatie verklaart. Tegelijk zou *binnen de lagere strata zelf* ditzelfde bewustzijn van morele deviantie het problematisch karakter van de *echtelijke* seksuele communicatie kunnen verklaren. Als immers in de lagere strata rond het seksueel verkeer "niet al die complementen hoeven gemaakt te worden" die in het dominante legitimeringsschema verdisconteerd zijn, dan kan ook bezwaarlijk de seksualiteit in termen van dit legitimeringsschema ter sprake gebracht worden; en vermits een andere benadering ideologisch onorthodox is, is het alternatief: de seksualiteit gewoon niet ter sprake brengen.

Het verschil in morele betekenisgeving waarover het hier gaat, komt ook tot uiting in de taal waarmee in de verschillende strata het seksueel *handelen* ter sprake gebracht wordt. Voor de aanduiding van het seksuele handelen (of dan toch van enkele types van seksuele handelingen) kan net zoals voor de aanduiding van de somatische aspecten van de seksualiteit een "technische" of "wetenschappelijke", dus moreel neutrale terminologie worden aangewend. Dit vocabularium is echter buiten wetenschappelijke kring zo zwak geïnstitutionaliseerd — met uitzondering van de term "coïtus" — dat er hier niet veel aandacht dient aan besteed te worden; we komen er niettemin straks nog even op terug. Naast dit beperkt technisch vocabularium heeft elke Westerse samenleving voor aanduiding van zowel de somatische als de gedragsaspecten van de seksualiteit een eigen, doch — zoals al bleek uit de door Bensman en Rosenberg gerapporteerde breuk in de seksuele *interstrata*communicatie — naar culturele affiliatie zeer gedifferentieerd seksueel idioom. Welnu, het spreken in termen van het eigen idioom verschilt hierin van het spreken in vreemde termen, dat het minder toelaat aan zuiver cognitieve inhouden, ontkoppeld van iedere evaluatie, te appelleren. Als dus het seksueel idioom naar culturele affiliatie en derhalve ook naar sociaal-hiërarchische associatie gedifferentieerd is, dan zal dit idioom naar dezelfde verhouding het verschil weergeven dat in de morele betekenisgeving van de seksualiteit in de diverse strata bestaat. Laten we dit nader bekijken.

Eerder stelden we dat de seksualiteit in morele zin, en tengevolge daarvan ook in instrumentele zin onbespreekbaar is geworden in de Westerse samenleving. De differentiatie van het seksueel idioom naar culturele affiliatie is juist een implicatie daarvan: er is gewoon geen algemeen geïnstitutionaliseerde cognitieve seksuele symboliek. Een tweede implicatie daarvan is ook dat voor zover niettemin verbale seksuele communi-

catie ontstaat, deze in hoge mate een metaforisch karakter zal hebben : bij ontstentenis van een algemeen geïnstitutionaliseerde cognitieve seksuele symboliek ontstaat een relatieve consensus over de overdracht van een seksuele betekenis op een beschikbare maar oorspronkelijk niet-seksuele terminologie ; het meest elementaire voorbeeld daarvan in het Nederlands is de overdrachtelijke aanduiding van de geslachtsdaad als “met iemand naar bed gaan”, sterker metaforisch nog : “met iemand betrekkingen hebben”. De differentiatie, nu, van het seksueel idioom naar sociaal-hiërarchische associatie komt voor een groot deel tot stand doordat de intrinsieke mogelijkheid van het metaforisch taalgebruik om de seksuele communicatie te conformeren aan — en dus ook te laten afwijken van — de normen van de dominante cultuur, meer bepaald de norm van de ideologische orthodoxie, verschillend gesanctioneerd wordt in de diverse strata. Het spreken in metaforen biedt intrinsiek de mogelijkheid om in ideologisch orthodoxe termen over seksualiteit te spreken omdat de betekenisoverdracht die in de metafoor plaatsgrijpt, een keuzemoment insluit ten aanzien van de morele connotatie van het symbool waarop een seksuele betekenis wordt overgedragen. De keuze is niet vrijblijvend : vermits in de hogere strata de relationele zingeving de norm is voor de evaluatie van het seksuele handelen, is de verwachting er ook sterker gesanctioneerd dat wanneer in overdrachtelijke zin over dit handelen wordt gesproken, en dus hoe dan ook via de cognitieve symbolen die daartoe dienen gehanteerd te worden een morele connotatie zal worden opgeroepen, alleen termen met relationeel-symbolische connotatie zullen worden aangewend voor de overdracht van seksuele betekenis. De uitdrukking “betrekkingen hebben” is een ideologisch orthodoxe zegswijze voor metaforische aanduiding van de geslachtsdaad omdat zij bij niet-overdrachtelijk gebruik reeds een wederkerigheid connoteert (zelfs een egalitaire betrokkenheid suggereert) die de cultureel gevorderde relationele zingeving weerspiegelt. Deze uitdrukking wordt dan ook zonder enige reserve geaccepteerd in de hogere strata. In de lagere strata is deze relationeel-symbolische betekenisgeving niet zo sterk geïnstitutionaliseerd en is derhalve ook de sociale druk niet zo groot om de morele connotaties van het taalgebruik aan deze legitimeringsgrond te conformeren. De frequent voorkomende uitdrukking, bijvoorbeeld, volgens welke “de man zijn vrouw gebruikt” is er niet negatief gesanctioneerd ; in de hogere strata is zij echter getaboeëerd omdat zij duidelijk de “verkeerde” morele connotatie draagt : de seksuele relatie wordt er impliciet in beschouwd als een subject-object-verhouding.

Wij moeten nog even terugkomen op de mogelijkheid om het seksuele *handelen* met wetenschappelijke termen aan te duiden. Termen als “fellatio”, “cunnilingus”, “coïtus”, en dergelijke meer zijn inderdaad moreel neutrale termen : als leenwoorden worden deze termen in het eigen taalsysteem ingevoerd om een zuiver instrumentele functie te vervullen, en bij geen enkele andere vorm van lexicale interferentie is de ont koppeling van de morele en de cognitieve symboliek zozeer mogelijk als bij de ontlening van een terminologie aan een “dode” taal, i.c. het Latijn. Is het gebruik van deze “objectieve” termen dan niet in strijd met de norm van de ideologische orthodoxie ? Twee dingen dienen in dit verband gezegd te worden. Ten eerste, hoewel dit bij gebrek aan data niet kan “hard” gemaakt worden, lijkt er toch weinig twijfel over dat deze terminologie — met uitzondering van de term “coïtus” — buiten de wetenschappelijk geïnteresseerde kring weinig in voege is (dit is op zichzelf bijzonder interessant : de wetenschappelijke terminologie voor aanduiding van de somatische aspecten

van de seksualiteit is veel ruimer verspreid dan deze voor aanduiding van de gedragsaspecten ; dit wijst er andermaal op hoeveel minder het seksuele handelen – uitgezonderd het direct met de voortplanting verbonden handelen : de coitus – het voorwerp van communicatie kan zijn ; cfr. supra over wat terzake gezegd werd bij de bespreking van de inhoud van de voorlichting). Voor zover deze terminologie wél in voege is, zal het gebruik ervan waarschijnlijk positief correlleren met sociaal-hiërarchische associatie, zij het onrechtstreeks, namelijk bemiddeld door de positieve samenhang van onderwijs met sociale stratificatie. Ten tweede, het gebruik van deze terminologie is niet in strijd met het criterium van de ideologische orthodoxie. Aangenomen dat het gebruik van deze terminologie eerder een “upper” dan een “lower strata”-fenomeen is, is dit dan evenmin in strijd met een sterkere sanctionering in de hogere dan in de lagere strata van de norm der ideologische orthodoxie. Het is immers niet omdat de bespreking van het seksuele handelen geschiedt in termen die op zich geen moreel-symbolische betekenis hebben, dat in deze communicatie geen moreel standpunt geïmpliceerd ligt : voor zover de aanwending van betreffend wetenschappelijk vocabularium als functie heeft de seksuele communicatie van iedere “verkeerde” morele connotatie te vrijwaren, is het preferentieel gebruik ervan op zich een uitdrukking van dezelfde morele optie die aan de norm der ideologische orthodoxie ten grondslag ligt. Men zal zich trouwens uit onze hoger vermelde publicatie over het wetenschappelijk seksonderzoek herinneren dat, volledig parallel hieraan, de dominant geïstitutionaliseerde legitimeringsgrond van het seksueel verkeer niet noodzakelijk op positieve wijze “wetenschappelijke steun” dient te krijgen opdat het wetenschappelijk seksonderzoek maatschappelijk mogelijk zou zijn. Deze legitimeringsgrond mag alleen door inhoud of vormgeving van het wetenschappelijk seksonderzoek niet *bedreigd* worden. In dezelfde zin geldt hier dan dat ook voor de buitenwetenschappelijke seksuele communicatie het criterium van de ideologische orthodoxie niet impliceert dat er niet in moreel neutrale termen over het seksueel handelen kan gesproken worden : maar als er een morele symboliek mede door de seksuele taal op de voorgrond wordt geplaatst, dan moet het de “goede” zijn.

BESLUIT

Besluiten we deze studie dan als volgt. We gingen ervan uit dat de vaststelling van een positieve samenhang tussen sociaal-hiërarchische associatie en familiale seksuele communicatie niet toeliet een besluit te formuleren over de samenhang tussen sociale stratificatie en seksuele taboeëring. De vaststelling van de geremdheid van de lager gestratificeerde ouders om met hun kinderen, maar ook met elkaar, over seksualiteit te spreken, contrasteert te fel met het relatief gemak waarmee buiten familiaal verband de seksualiteit het voorwerp van communicatie kan worden in de lagere strata, om zo maar ongenueanceerd de hypothese van een negatieve samenhang tussen sociale stratificatie en seksuele taboeëring te onderschrijven. De moeilijkheid verdwijnt echter als we stellen dat zowel het relatief problematisch karakter van de familiale seksuele communicatie in de lagere strata als het relatief onproblematisch karakter ervan in de hogere strata geen uitingen zijn van een onvoorwaardelijke geslotenheid, respectievelijk openheid ten aanzien van het seksuele, maar slechts voorwaardelijke ombuigingen zijn van

wat algemeen juist de tegenovergestelde trend is in deze respectievelijke strata. Als met andere woorden de familiale seksuele communicatie in de hogere strata minder problematisch is dan in de lagere strata dan is dat niet omdat in de hogere strata het seksueel gratificatiestreven minder maatschappelijk geïsoleerd dient te worden, maar precies integendeel omdat in deze strata de seksuele communicatie gemakkelijker kan plaatsgrijpen zonder dat het seksueel gratificatiestreven uit zijn isolement dient gehaald te worden : primo, in de hogere strata functioneert in ruimere mate en op grotere schaal een cognitieve symboliek die toelaat de seksualiteit geobjectiveerd ter sprake te brengen ; secundo, in de hogere strata is ook het engagement groter ten aanzien van de dominante morele betekenisgeving in termen waarvan immers het seksueel verkeer niet om zijn intrinsieke gratificatie maar om zijn relationeel-symbolische betekenis gelegitimeerd wordt. Als dus de familiale seksuele communicatie in de hogere strata minder problematisch is dan in de lagere strata, dan is dit niet omdat in de hogere strata het seksueel taboe minder sterk zou opereren dan in de lagere strata, maar omdat integendeel in de hogere strata de seksuele communicatie gemakkelijker op de maatschappelijk vereiste manier kan plaatsgrijpen, en dat betekent juist in essentie : met eerbiediging van het seksueel taboe.

Het feit, nu, dat deze maatschappelijke vereiste naar de dominante cultuur elke vorm van seksuele communicatie conditioneert, en tegemoetkoming aan deze vereiste dus in de hogere strata een *conditio sine qua non* is voor deze communicatie (zie bijvoorbeeld ook de naar de dominante cultuur genormeerde *schoolse* voorlichting), terwijl dit in de lagere strata slechts geldt voor zover de interactiecontext een relatieve conformiteit aan de subcultuur van de hogere strata vereist (zie bijvoorbeeld het "deviant" taalgebruik in de overigens vlotte buitenfamiliale seksuele communicatie), lijkt er wel degelijk op te wijzen dat er tussen sociaal-hiërarchische associatie en seksuele openheid een negatieve samenhang bestaat. Dit brengt er ons toe te besluiten dat de eerder vastgestelde positieve samenhang tussen sociaal-economische status en familiale seksuele communicatie niet alleen géén indicator is van een geringer seksuele taboeëring in de hogere strata, maar – gezien de conditionering van deze positieve samenhang – juist een subtiele uiting van een grotere seksuele taboeëring. In werkelijkheid is dus de samenhang van het seksueel taboe met de geleding van de samenleving een positieve samenhang : hoe hoger men komt in de sociale hiërarchie, hoe sterker het seksueel taboe opereert.

Langs geheel andere weg is Van Ussel tot een gelijkaardige conclusie gekomen. Als institutioneel fenomeen correleert de voorlichting niet alleen in de *hedendaagse* Westerse samenleving positief met sociaal-economische status. Uit het historisch onderzoek van Van Ussel blijkt dat de voorlichting vanaf haar institutionalisering in de 18e eeuw een "burgerlijk" en wel exclusief "burgerlijk" fenomeen geweest is, waarvan de functie wat hij dan noemt "antiseksueel" was (Van Ussel, 1971 (1968), 259-305). De eerste belangrijke poging om de voorlichting als pedagogische maatregel in te voeren blijkt de in 1762 gepubliceerde roman van Rousseau, *Emile*, te zijn geweest, "hét model voor de opvoeding der Europese jeugd tot in de twintigste eeuw" (Van Ussel, 1971 (1968), 278). Van de opvoeder Rousseau en derhalve van de "burgerlijke opvoeder" in het algemeen schrijft Van Ussel : "Hij voedt een kind, een jongeling op, die geen weet heeft van het seksuele, wiens puberteit geremd wordt, en die van het seksuele weggehouden

wordt door afkeer en weerzin. Bij de voorlichting, op plechtige wijze gegeven door de gouverneur, is er sprake van gevaarlijke mysteries, schrik, dood, pijn, straf, ziekten" (Van Ussel, 1971, (1968), 277). In Duitsland wordt het eerste voorlichtingsschema gepubliceerd in 1770. Net zoals in Frankrijk het geval was, verschijnt ook deze Duitse publicatie kort na de publicatie van een medisch boek over zelfbevrediging. Dit verband zou voor Van Ussel misschien niet zo opvallend geweest zijn, ware het niet dat hij vond dat het hoofdthema van deze twee voorlichtingshandboeken juist een waarschuwing is tegen zelfbevrediging: "men noemt soms in één adem 'Belehrung' en 'Warnung', waarschuwing" (Van Ussel, 1971 (1968), 260). Deze en andere voorlichtingsboeken — die overigens maar voor een vrij kleine groep de voorlichting bepleitten, namelijk voor de jongeren uit de burgerij — hadden volgens Van Ussel geenszins tot doel deze jongeren zo veel mogelijk *in* te lichten; ze waren er integendeel op gericht de seksuele kennis van deze laatsten te beperken: "De voorlichters wijzen erop dat de jongeren die niet aan hun propaedeutische beïnvloeding werden onderworpen, te veel weten en een te gunstige, d.i. onzedelijke opvatting hebben" (Van Ussel, 1971 (1968), 261). Seksuele voorlichting wordt maar verstrekt omdat het niet verstrekken ervan *nóg* schadelijker is: onwetendheid in sexualibus wordt immers beschouwd als de voorname oorzaak van zelfbevrediging: "Ongeveer alle voorlichters zijn het erover eens dat het beter zou zijn geen voorlichting te moeten geven. Zij is een noodzakelijk kwaad" (Van Ussel, 1971 (1968), 269). Zulke voorlichting is er niet op gericht het seksuele uit de beslotenheid te halen waarin de seksueel repressieve "burgerlijke" cultuur haar verdrongen had, integendeel. Deze voorlichting, het liefst door een vreemde persoon en op een ceremoniële wijze verstrekt, is volgens Van Ussel niets anders dan "een nieuwe en beter aangepaste actie (...) om de officieel geldende waarden te verwezenlijken, en *niet (...)* een vernieuwing in deze waarden zelf" (Van Ussel, 1971 (1968), 261). De jongeren "vóór-lichten" betekent: hen "in de duisternis een licht voorhouden", en wel een zeer specifiek licht dat het seksuele dus op selectieve wijze belicht, met name het licht van de "burgerlijke" cultuur.

SAMENVATTING

In een inleidende verkenning wordt nagegaan hoe de maatschappelijke normering van de seksuele communicatie, zoals we die in een vorige publicatie konden distilleren uit de studie van het wetenschappelijk seksonderzoek, mede vorm geeft aan de populaire seksuele voorlichting. Maar de belangrijkste vraag die in dit artikel aan de orde komt, is: hoe de institutionalisering van deze maatschappelijke normering daadwerkelijk gespreid ligt in de samenleving. Het onderzoek van de feitelijke patronen van familiale seksuele communicatie toont aan dat er een positieve samenhang bestaat tussen sociaal-hiërarchische associatie en familiale seksuele communicatie. Doch deze vaststelling laat ons niet toe om zo maar ongenueanceerd de hypothese van een negatieve samenhang tussen sociale stratificatie en seksuele taboeëring te onderschrijven. Als de familiale seksuele communicatie in de hogere strata minder problematisch is dan in de lagere strata, dan is dat niet omdat in de hogere strata het seksueel gratificatiestreven minder maatschappelijk geïsoleerd dient te worden (wat de kern is van het seksueel taboe), maar precies integendeel omdat in deze strata de seksuele communicatie gemakkelijker kan plaatsgrijpen zonder dat het seksueel gratificatiestreven uit zijn isolement dient gehaald te worden: primo, in de hogere strata functioneert in ruimere mate en op grotere schaal een cognitieve symboliek die toelaat de seksualiteit geobjectiveerd ter sprake te brengen; secundo, in de hogere strata is ook het engagement groter ten aanzien van de dominante morele betekenisgeving in termen waarvan het seksueel verkeer niet om zijn intrinsieke gratificatie maar om zijn relationeel-symbolische betekenis gelegitimeerd wordt. In werkelijkheid is de samenhang tussen seksueel taboe en sociale stratificatie dus positief: hoe hoger men komt in de sociale hiërarchie, hoe sterker het seksueel taboe opereert.

ABSTRACT

By studying the social conditions on which scientific sex research came to be accepted in western society, we drew a picture in an earlier publication of the social norms that govern any sexual communication (i.e. any communication which human sexuality is the object of). In this paper now, we first examine how these social norms apply to the popular sex instruction. But the main point under discussion now is the differential institutionalization of these norms. Looking at the actual patterns of familial sexual communication, we find that this communication is positively connected with socio-hierarchical association. Nonetheless, this observation does not allow one to endorse the hypothesis of a negative connection between social stratification and sexual taboo. In the upper strata familial sexual communication is by far less problematic than in the lower strata, not because the so-called sexual taboo does not apply in the upper strata, but contrarily because in these strata sexual communication can more easily take place without violating this taboo (i.e. without pushing sexual gratification out of its socially required isolation). Two elements constitute this difference. First, the system of cognitive symbols which mediates sexual communication makes for a more objective, i.e. affectively neutral treatment of the subject matter in the upper strata than in the lower strata ; this in itself produces a greater conformity to the sexual taboo in the upper strata. Second, a greater commitment in the upper strata to an evaluative system which legitimates sexual activity in terms of its relational-symbolic significance instead of in terms of its intrinsic gratification also makes for a greater conformity to the norm of ideological orthodoxy in these strata. Both elements show that sexual taboo and social stratification are positively related to one another : the higher it applies in the social hierarchy, the more the sexual taboo is sanctioned.

NOTEN

1. Het aantal ouders dat openlijk afkeurend sprak over die onderwerpen ligt erg laag, doch het is aannemelijk – zoals de auteur ook zegt – dat het onbespreekbaar stellen van de betreffende onderwerpen gezien de hier eerder beschreven culturele multifunctionaliteit van de taal op zich al een duidelijke indicator is van een negatieve attitude.
2. Van den Bogaerts steekproef was slechts representatief voor de 30-34-jarige Belgische vrouwen terwijl Noordhoffs steekproef representatief was voor de volwassen Nederlandse bevolking tot 64 jaar. Noordhoff vond dat juist inzake de openheid van het ouderlijk gezin om seksuele thema's te bespreken, samenhang met de leeftijd van de respondenten belangrijk is : bespreking van het seksuele is in veel sterkere mate voorgekomen bij jongeren dan bij ouderen. Dat dus in Nederland 5 % minder vrouwen rapporteren dat in hun ouderlijk huis nooit over seks gesproken werd, kan dus misschien voor een deel verklaard worden door de aanwezigheid in de Nederlandse steekproef van een categorie vrouwen die jonger waren dan de door Van den Bogaert in België ondervraagde vrouwen. Anderzijds werkt de aanwezigheid van ook oudere-leeftijdscategorieën in de Nederlandse steekproef natuurlijk in tegengestelde zin. Het is niet mogelijk om op basis van het gepubliceerde materiaal het respectievelijk gewicht van deze tegengestelde krachten te meten.
3. Geeraert nam slechts een representatief staal van a. de katholieke, b. schoolgaande, c. jongeren (15-18 jaar), d. uit Vlaanderen.
4. Dat voor de meisjes de respectievelijke percentages in de twee onderzoeken aanzienlijk uiteenlopen terwijl ze voor de jongens integendeel zo sterk gelijklopen, kan niet worden toegeschreven aan het verschillend representatief karakter van de twee steekproeven, vermits er geen reden is om aan te nemen dat dit verschil alleen bij meisjes een effect zou sorteren. Het verschil tussen het Nederlands percentage voor meisjes (25 %) en het Belgisch percentage (43 %), is zeer waarschijnlijk *niet* de weergave van een reëel verschil in het voorlichtingsgedrag van de Nederlandse respectievelijk de Belgische ouders ten aanzien van hun dochters, doch waarschijnlijk het resultaat van een scheeftrekking veroorzaakt door het met name voor meisjes wél en voor jongens niét belangrijk verschil in de wijze waarop de vragen in het Nederlands respectievelijk het Belgisch onderzoek geformuleerd werd. De in het Nederlands onderzoek gestelde vraag "bent u door uw ouders seksueel voorgelicht ?" heeft door haar stereotypische referentie naar de informatieverstrekking inzake coïtaal en voortplantingsgedrag een engere inhoud dan de in het Belgisch onderzoek gestelde vraag "waar hebt ge uw informatie gehaald op seksueel gebied ?"

Dit is nu juist voor de meisjes belangrijk omdat zij geconfronteerd worden met een nood aan informatie die niet direct met de voortplanting verband houdt en waaraan de uit het Nederlands onderzoek geciteerde vraag dus niet direct refereert terwijl de uit het Belgisch onderzoek gelichte vraag dit wél doet, nl. de nood aan voorbereiding op de menarche. Dat het verschil tussen het voor Nederland en het voor België gerapporteerde percentage van thuis "voorgelichte" meisjes wel degelijk voor een groot deel werd gecreëerd door dit verschil in vraagstelling, moge blijken uit de voor België geldende bevinding van Van den Bogaert dat namelijk veruit het grootste deel van de "informatie op seksueel gebied" die haar vrouwelijke respondenten van hun ouders gekregen hadden, informatie was over de menstruatie : voor 56 % van de ondervraagde vrouwen waren de ouders de belangrijkste informatiebron inzake de menstruatie (men verzieze niet uit het oog dat dan nog maar de helft van de respondenten rapporteerde goed voorbereid te zijn geweest op de menarche ; 1 op 4 was niet in het minst voorbereid), maar voor informatie over de geboorte daalde dit percentage reeds tot 32 % terwijl nog slechts voor 13 % de ouders de belangrijkste informatieverstrekkers waren over de coïtus (Van den Bogaert, 1978, 60). Specificatie van de term "seksuele informatie" suggereert dus zeer sterk dat de formulering van Geeraerts vraag zijn percentage thuis "voorgelichte" meisjes sterk heeft opgetrokken in vergelijking met het Nederlands percentage.

5. Zie bijvoorbeeld Bergström-Walan, 1971 (1970), voor Zweden waar anderzijds, ook, spijs dezelfde vermindering van het relatief aandeel in de overdracht van seksuele kennis, de peer-group toch nog de voornaamste informatiebron blijft (cfr. supra ook).
6. Eenzelfde differentiatie blijkt uit de voorlichting inzake anticonceptie. Waar 13 % van de jongere generatie Zweedse jongeren tegenover 6 % van de oudere generatie door hun ouders werden ingelicht over het gebruik van anticonceptiva, bedroegen de cijfers voor de jongere en de oudere generatie Zweedse meisjes respectievelijk 25 % en 7 %. Zie Bergström-Walan, 1971 (1970), 35 (Tabel 2).
7. Wel is het zo dat als bron van allereerste kennis de school onbetekenend blijft, maar aan belang wint op latere leeftijd. Iets meer dan de helft van beide seksen stelde in Gebhards onderzoek dat hun leraars uit het middelbaar onderwijs een substantiële bijdrage geleverd hadden in hun seksuele opvoeding, terwijl in de Kinsey-steekproef ongeveer de helft van beide seksen stelde dat hun leraars uit het middelbaar onderwijs daarin geen enkele bijdrage hadden geleverd (zie Gebhard, 1977, 167, tabel 26). In dezelfde lijn kwam Zetterberg in 1969 tot de conclusie dat in veertig jaar tijd het percentage Zweden die op school een cursus seksuele opvoeding gekregen had, gestegen was van 7 % (de cohorte geboren tussen 1907 en 1911) tot 65 % (de cohorte geboren tussen 1942 en 1946). Zie Zetterberg, 1969, geciteerd in Bergström-Walan, 1971 (1970), 21.
8. Als *enkelvoudige* informatiebron voor seksuele kennis kwamen de media nog op de tweede plaats in Kinsey's steekproef, na de "same-sex peers". In de recente steekproef van Gebhard bleken de media deze plaats te hebben afgestaan aan de moeders en namen ze nu de derde plaats in. Zij blijven relatief belangrijk voor de verspreiding van meer technische kennis (zoals bijvoorbeeld inzake het bevruchtingsproces) of voor soorten van informatie die door ouders en leraars niet aangeroerd worden (zoals bijvoorbeeld inzake homoseksualiteit en prostitutie). Zie Gebhard, 1977, 168 e.v.
9. Gebhard vond dat zowel van de jongens als de meisjes méér dan de helft met het coïtusfenomeen bekend zijn vóór ze elf werden, terwijl slechts 1/3 van de vrouwen en de helft van de mannen uit de Kinsey-steekproef op die leeftijd het fenomeen kenden ; was in de Kinsey-steekproef de modale leeftijd waarop zowel jongens als meisjes het zwangerschapsfenomeen leerden kennen 10 jaar, in de recente steekproef van Gebhard was die 6 jaar voor jongens en 5 jaar voor meisjes ; was in Kinsey's steekproef nog méér dan 25 % op 14-jarige leeftijd niet op de hoogte van de bevruchting, in Gebhards steekproef was dat nog slechts 10 % ; kenden in Kinsey's steekproef maar 1/3 van de vrouwen op 16-jarige leeftijd het erectieverschijnsel terwijl niet minder dan 16 % het nog niet kenden toen ze 20 jaar werden, in Gebhards steekproef kenden bijna 80 % van de meisjes het fenomeen vóór ze 16 jaar werden en was er geen enkele die het niet kende toen ze 20 jaar werd : enzovoort, enzovoort. Zie Gebhard, 1977.
10. Daarbij oppert de auteur nog het vermoeden dat een aantal vrouwen hun verklaring gebaseerd hebben op wat als sociaal wenselijk wordt beschouwd. Cfr. Van den Bogaert, 1978, hoofdstuk 2 § 3. Voor wat de situatie in Nederland betreft, cfr. Straver, 1969, 193.

11. Twee opmerkingen lijken hier op hun plaats te zijn. Ten eerste, de cijfers van Straver suggereren dat de samenhang met sociaal-economische status méér uitgesproken bestaat bij vrouwen dan bij mannen. In een representatieve steekproef mag nochtans verwacht worden dat dit verschil niet significant zal optreden, vermits het om de rapportering gaat door mannen en vrouwen van een gemeenschappelijke ervaring. Dat dit hier niettemin het geval is, is waarschijnlijk het gevolg van een vertekening veroorzaakt door het voor de twee seksen verschillend non-respons patroon (cfr. Straver, 1969, 192), en/of door een mogelijk verschil tussen de criteria die de twee seksen voor hun onderlinge communicatie aanleggen, waardoor een gegeven communicatiefrequentie steeds op *relatief* juiste wijze in de categorie "zelden of nooit voorkomend" geklasseerd wordt). Ten tweede, het is opmerkelijk dat zowel in het Nederlands als in het Belgisch onderzoek de vastgestelde samenhang een lichte ombuiging kent. Omdat de strata in de twee onderzoeken niet op gelijke wijze werden afgebakend, is het ook niet mogelijk exact na te gaan of in beide gevallen deze ombuiging op hetzelfde sociaal-hiërarchisch niveau te situeren is, noch wat daarvan de juiste betekenis is.
12. De vaststelling van Van den Bogaert dat familiale seksuele communicatie een positiever toon krijgt in de hogere dan in de lagere strata, betekent op zichzelf geen empirische ondersteuning van de stelling dat het seksueel handelen in de hogere meer dan in de lagere strata de betekenis krijgt van een liefdessymbool. Het is, omgekeerd, de aanname van deze laatste stelling die enig licht kan werpen op de geciteerde vaststelling. Dat dan anderzijds deze aanname empirisch gerechtvaardigd is, blijkt niet zozeer uit het onderzoek over de patronen van seksueel handelen sensu stricto, d.i. het ander dan communicatief seksueel handelen. Men raadplege bijvoorbeeld : Ferdinand 1966 ; Rosenberg en Bensman, 1968 ; Hertoft, 1971 (1970) ; Schmidt en Sigusch, 1971 ; Geeraert, 1977 ; Rubin, 1978).

BIBLIOGRAFIE

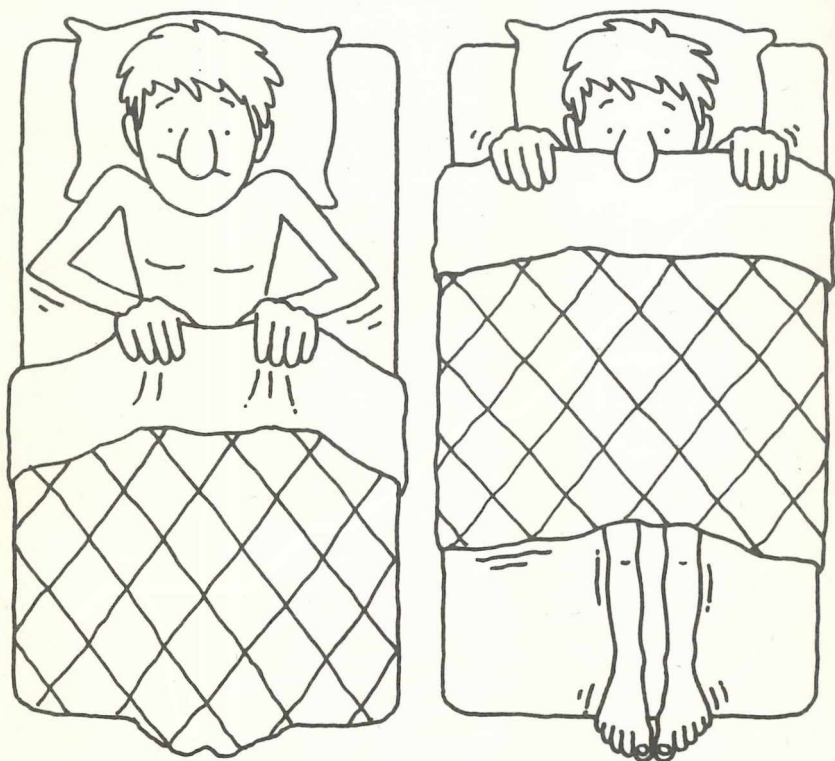
- BERGSTROM-WALAN, M.B., 1971 (1970), "L'éducation sexuelle en Suède", in M.B. BERGSTROM-WALAN, R.M. ELIASSON, I. FREDRIKSSON, N. GUSTAVSSON, P. HERTOFT, J. ISRAEL, G. LINDBERG en A. NELSON, *L'expérience scandinave. La sexualité, l'Etat et l'individu*, Robert Laffont, Paris, 15-57.
- DUMON, W., 1977, *Het gezin in Vlaanderen*, Davidsfonds, Leuven, 93.
- FERDINAND, T.N., 1968, "Sex behavior and the American class structure : a mosaic", in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 376, 76-85.
- GAGNON, J., 1965, "Sexuality and sexual learning in the child", in *Psychiatry*, 28, 212-228.
- GEERAERT, A., 1974, *Seksualiteit bij Katholieke jongeren van 15 tot 18 jaar in Vlaanderen* (gestencild rapport).
- GEERAERT, A., 1977, *Seksualiteit bij jongeren*, De Sikkels & De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam, 264.
- GEBHARD, P.H., 1977, "The acquisition of basic sex information", in *The Journal of Sex Research*, 13, 3, 148-169.
- GOODE, W., 1966 (1964), *Sociologie van het gezin*, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen, 218.
- HARTER, C.L. en V.W. PARRISH, 1968, "Maternal preference of socialization agent for sex education", in *Journal of Marriage and the Family*, 30, 3, 418-426.
- HERTOFT, P., 1971 (1970), "Le comportement sexuel des jeunes Danois", in M.B. BERGSTROM-WALAN, R.M. ELIASSON, I. FREDRIKSSON, N. GUSTAVSSON, P. HERTOFT, J. ISRAEL, G. LINDBERG en A. NELSON, *L'expérience scandinave. La sexualité, l'Etat et l'individu*, Robert Laffont, Paris, 59-144.
- KOOPY, G.A., 1967, *Het modern - Westers Gezin*, Paul Brand, Hilversum-Antwerpen, 263.
- LIBBY, R.W., ACOCK, A.C. en D.C. PAYNE, 1974, "Configurations of parental preferences concerning sources of sex education for adolescents", in *Adolescence*, 9, 33, 73-80.
- NOORDHOFF, J.D., 1969, "Openheid en voorlichting", in J.D. NOORDHOFF, e.a., *Sex in Nederland*, Het Spectrum, Utrecht-Antwerpen, 234-266.

- RAINWATER, L., 1964, "Marital sexuality in four cultures of poverty", in *Journal of Marriage and the Family*, 26, 4, 457-466.
- ROSENBERG, B. en J. BENSMAN, 1968, "Sexual patterns in three ethnic subcultures of an American underclass", in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 376, 61-75.
- RUBIN, L.B., 1978 (1976), *Pijn en moeite. Hoe arbeidersgezinnen leven*, Ambo, Baarn, 238.
- SCHMIDT, G. en V. SIGUSCH, 1971, "Patterns of sexual behavior in West German workers and students", in *The Journal of Sex Research*, 7, 2, 89-106.
- SCHNABEL, P., 1973, "Seksualiteit in de welvaartsstaat", in *Sociologische Gids*, 20, 3, 189-206.
- UDRY, J.R., 1968, "Sex and family life", in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 376, 25-35.
- VANDEKERCKHOVE, L., 1981, "Over de maatschappelijke legitimering van het wetenschappelijk seksonderzoek. Een kennissociologische reflectie", in *Tijdschrift voor Sociologie*, 2, 1, 71-95.
- VAN DEN BOGAERT, G., 1978, *Profiel van de vrouw in België*, De Sikkel en De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam, 161.
- VAN USSEL, J.M.W., 1971 (1968), *Geschiedenis van het seksuele probleem*, Boom, Meppel, 440.
- ZETTERBERG, H.L., 1970 (1969), *The contraceptive society*, Bedminster Press, Totowa.

(Advertentie)

SLECHT GEDEKT IS NIET GEDEKT

Raadpleeg vlug voor al uw verzekeringen...

winterthur
eendracht en voorzorg

Kunstlaan 56 - 1040 Brussel - Tel.: 02/513.60.60
Gewestelijke Directies te Antwerpen, Charleroi, Gent, Kortrijk en Luik.

...vóór het te laat is!